

Euskalerrria edo Euskadi

“Berezko sorterri edo aberria da” (VII)

Eleiza katolikoaren agintaritzak, Frantzia, Gaztela ta Aragoi-ko erregetzak, maltzur ta guzurrezko alegin asko egin eben Nafarroa-ko erregetza ezeztutea lortu arte.

Lortu eben baiña, Nafartarren euskal-nortasuna makurtu edo ezereztutea?.

Ez !!.

Orain, guazen ikustera zer gertatu zan Bizkaiko Jauntzagaz, jakin daigun zer eta zergaitik egon ziran aldakuntz ezbaridiñak, Nafartarren erregetza 1.512ko urteraiño, eta Bizkaia bere Jauntzaren jabetasunean 1.876ko daren borroka amaituarte iraun egien.

EUSKALERRIAN BIZKAIKO JAUNTZAREN SORKUNTZA:

Gure Euskalerriko Batzar-Nagusiak, euren Berezko-Legearen antolamenduan⁽¹⁾ zaldikatuta etorten ziran askatasunezko Batzar-Demokratikoen jabe-dunak ziran.

Baiña, erlijioz ta jaurkintzan Europa-ren katolikotasunezko ezarpena ikusita, Bizkaitarrak Nafartarrak lez beartuta agertu ziran beste aukerazko antolakuntza bat sortzea, eta Europa-ren erri-artean erri-lez bizitzeko, errege jauntza-ren antolamenduan ezartzea erabagi zan.

Ez zan egon beste aukerarik, eta nai-ta, errege-jaun antolamendu ori beti, Batzar Nagusiaren agin-dupean ezarri: “Griego-en jakintzan, Erromatar Kaizar-Legedian eta Kristau Katoliko Sakratuaren” antolamenduzko baldintzatan ezarri bear genduzan nai-ta nai-ez gure antolamendu barri orreik.

Nafartar erregetzan sortu zan antzera, zelan ezkondu baiña: “Griego-en jakitza, Euskalerrriaren berezko askatasunaren oitura eta Kristautasunaren Demokrazizko aolkularitza”, “Erromatar Kaizar-Katoliko Sakratuaren menperatzaille legediakaz?”.

BIZKAIKO JAUNTZAREN SORKUNTZA:

838tik 882ko urte bitartean Asturias ta Leon-eko errege IIIIn Alfonso⁽²⁾, borrokalari sutsu eta aundi edo magnoren izen goitikoagaz ezagutua, beren lurraldeak Mauritarren eskuetatik Duero ibaiaren beko-alderarte berrezkuratuta, eta bere jabetasunaren zabalkuntza andiagotu naian, ekialdeko erriak mendean artzeko prestatzen asi zan.

Araba-tik asi zan IIIIn Alfonso, eta Arabarrak euren jaun Elion-egaz asarratuta egon ziralako, IIIIn Alfonso-k Elion kondea arrapatuta, Araba, borroka barik eskuratu eban.

(1) JAINKOA ta LEGE-ZARRAK. (2) IIIIn Alfonso 838-912n urte bitartean bizi zana.

Gero Bizkaia menperatzera etorri zan. Gaur baiño askoz aundiagoa izan zana, Sartaldetik asita Kastro-Urdiales eta Mena-ko ibarrak bizkaitarrak ziran; Sortaldetik, Deba errekek ureztatu egiten dauzan lurak; eta Eguerdi edo Ego-aldetik Aramaiona eta Ayala-ko ibarrak.

Bizkaitarrak aurre egin eutsoelako, Alfonso-k beren bigarren seme Ordoño-ri deitu eutson, eta guda-indar askogaz Orduña-Amurrio ta Luxaondo-ko⁽¹⁾ bidetik, Bizkaia-ra sartu zan.

Bizkaia-k, Durango-ko Jaun Eztegiz-tar Santxo-ren agindupean ipiñi ebazan guda indarrak, eta onek, Ordoño-ren gualosteari Padura-raiño sartzten itxita, bertan birrindu ebazan Alfonsok ekartzen ebazan gualozte indartsu orreik.

Bizkaitarrak, bizirik geratzen ziranai atzetik erasota, auek Ayala-ko Gorobel menditik goiko mendietara igon ebenean, jakin ebelako Euskaldunak Bizkaia-ren Luxaondo-ko errian dagon “Malato” zuaitz mugatik ez zirala joango euren atzetik, “A SALVO SOMOS” esan eben, eta orregaitik esaten jako lurralde orreri “Tierra Salvada”.

Padura-ko erriari ortik aurrera ARRIGORRIAGA esaten jako, borroka orretan inguruko lur ta arri guztiak odolez margoztuta geratu ziralako.

Ordoño, borroka orreitan il zan, eta beren gorpua Arrigorriaga-ko eleizaren sarreran illobiratuta dago.

Eztegiz-tar Santxo be bertan il zan, eta beren gorpua Durango-ko Tabira-n San Pedro-ko eleizan illobiratuta dago.

Borroka au, 888an San Andres jaia ospatzen dan egunean Azaroko 30ean egin zan, eta ortik aurrera orregaitik, Bizkai-ko Askatasunaren itxurapenez artuta dago Ander deunaren kurutzeta.

BIZKAIA-ren LEENENGO JAUNA:

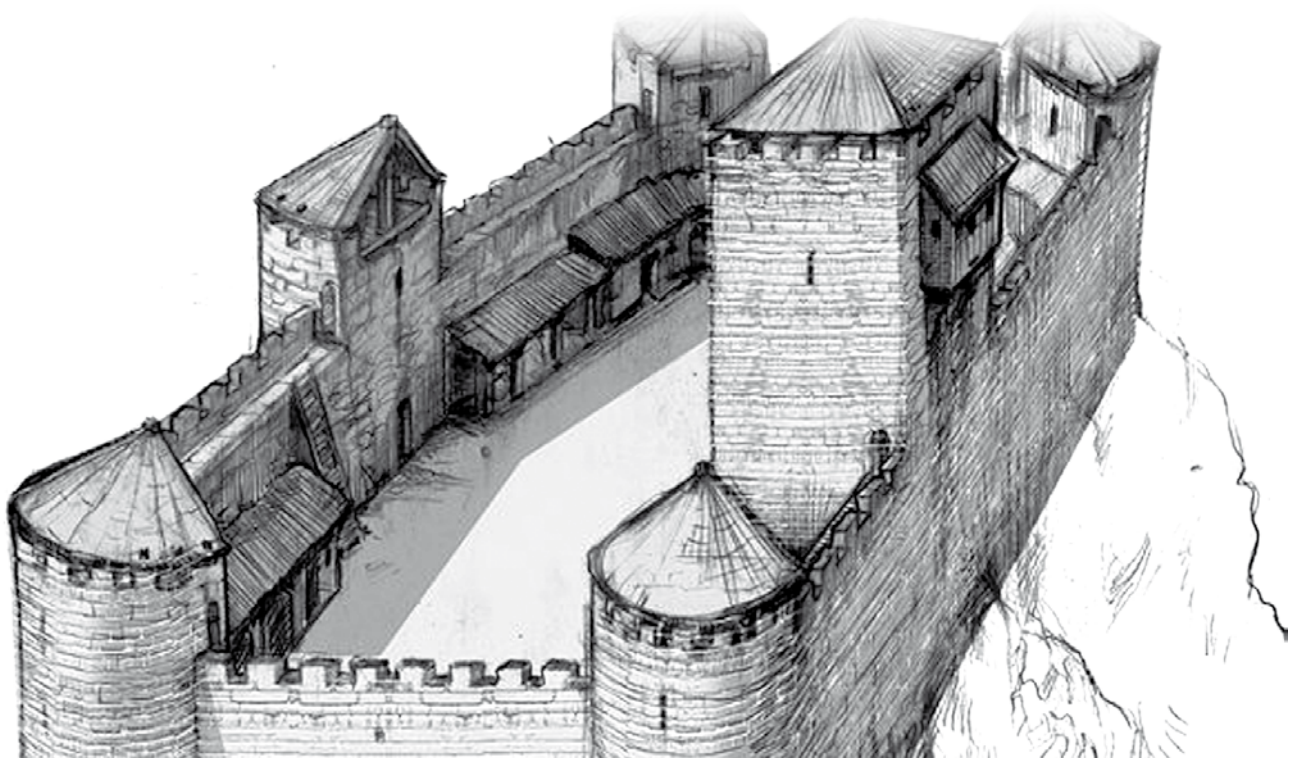
Durango-ko Jauna eta Nafarroa-ko erregearen ordezkoa izan zana Eztegiz-tar Santxo il da, Bizkaitarrak euren Batzar-Nagusiaren lege-jaurkintzan babesteko eta antolabideak epaitzeko bearkuntzan agertuta, gual-buru ta epaillea aukeratzeko presatzen asi ziran.

Busturia-ko gazte bat borroka orreitan egin-ebena-gaitik aukeratu eben.

Abizenez Lope euki ebana, eta bere amaren bidetik Eskozia-ko erregearen bir-seme edo billoba zana.

Eztegiz-tar Santxo-ren alabeagaz eskondu zan. Eta bera izan zan Bizkaia-ren leenengo Jauna, Jaun Zuria-ren izenagaz⁽²⁾ ezagutu, eta 909an il zana.

Or sortu zan Bizkaitarren jauntza, Gipuzkoa ta Araba-gaz batera Nafarroa-ko erreñuagaz alkargo baten, 1.224garren urterarte iraun ebana.

(1) Luxaondo = Luyando. (2) 888.

Eta ez españatarrak esaten daben lez Bizkaitarren Askatasuna, Euskal-Askatasuna, bere izkuntza beste antziñaukoa dalako.

Espainola-k ez dabe esaten Bizkaitarrak ez giñela iñoz laterritu?. Or, nun dagoen berezkotasunaren Estadu edo Laterria.

BIZKAI-ko BATZAR NAGUSIA-ren BALDINTZAK, JAUNA-kin ALKAR ADITZEKO:

Bizkaitar Batzar-Nagusien artekari lanak egin egiazan, iru gauzatarako aukeratzen ebazan Jaunak: a) Gudal-buru izateko, b) Zuzenbidearen buru-nagusia izateko, eta d) Bizkaia-ko errigizartearen ondo-rezko lur zabalak zaintzeko.

Eta Jauna-ren irudizko buruzagitasuna jarraitasunezko lasaitasunean iraun egian, ain aalmen ta ondasun aundiakaz jantzi ba eben be, kontu aundian eukinda, emon jakon guztitik berea ez zala ezer, Bizkaitarrak, egin bear eben antolarazia⁽¹⁾, itzalgarritasunean⁽²⁾ ezarri egian emoten eutselako.

Orregaitik, “Erabakitasunean, Egilletasunean eta Lege-egilletasunetik apur-bat baiño bakarrik ez

eutsoen emoten, aginduaren eskubide bakarra Errrian egoala erakusteko.

Baiña alderantziz, gure Batzar-Nagusia Jaunaren aldeko baldintza bategaz lotuta geratu zan.

Beren gauzatarako izaten zanean eta Gudarako gizonen laguntza bear ebenean, gure Batzarra beartuta geratu zalako bere guda-taldea gure-mutillakaz osotutea, beren gauzatarako izaten zanean, aurretik ordaintzeko beartuta.

Gure jauntza Gaztelako erregeen eskuetan geratu zan ezkeroztik aurrera, Euskaldunak baldintza orren erruz, beti ibilli gara borrokan gure artean.

Zergaitik?.

Europa-ko edestian, joko bi izan diralako batera etorri diranak, eta beti sortu diran arazoak Europarenak izan dira danak, ez berezko errigizartearenak, onen arazoak beti izan diralako Europa-ren batzangotasunezko asmakuntza bidetik

Eta Euskaldunak ez giñelako konturatu, Europak Aita Santuaren aolkularitzagaz, kaizar sakratu baten agindupean batzangotzeko borrokan ibilli giñan.

(1) antolarazia = arbitraje. (2) Itzalgarritasuna = respetabilidad.

Or ikusten da, Europa-ko aolkulari nagusiaren maltzur jokia, berezko errigizarteari sekula ez eutsolako esan zelako jokoetan ibilli zan.

Eta joko orren guzurra, apaiz, lekaide-lekaime eta erromako eleizak daukan goitik berako agintaritzaren lan bitartez agertzen dan gezurtapenetik, gaur errez ikusi leiken gauza da.

Apaiz lekaide-lekaimeak euren errikoakaz, beti egon diralako Jesus-en esanakaz Jainkoa-ri begira, eta apaiz-buru⁽³⁾ ta gotzaiña maillatik gora, mundua katolikotzeko asmatu zan batzangotasunari begira.

Euki dogun sakonezko sinismenean, nor konturatu eleiz agintariak sasi-jainkotasunezko jokoan ibilli-ko ziranik?.

Or daukagu Jainkoaren beste froga bat, Bere Legearen agerbidez, gure baitak argitan kokatzen dirala, eta ez dauskuela bakez izten, bere senean kokatu arte.

Orregaitik Gaztelako erregeak, Bizkaiko jaun lez euren gauzatan ibillita, euskaldunak borrokatzen giñan gure artean.

Eta geien Aragoiko ta Nafar errege IIn Juan eta bere seme Fernando katolikoagaz, auek orduko Aita Santuakaz batera, egi guztien muga gaiñetik, guzurrezko jokoan ibilli ziralako.

Bizkai-ko Batzar Nagusiak Euren Jabetasunean, izendatutako Jaunak kendu eikiezan emon jakien jaurkintzako agintaritzatik?:

Batzarrak, almen guztia euken Jaunak kentzeko, ziñez ez ba-ebezan artzen Batzarraren agindutako baldintzak, eta edo ziñ egindako baldintza orreik bete ta lotsakortasunean ez ba-ebezan eukiten.

Bizkai-ko Batzarrak, agintaritzan ez eban euki mugarik, berea izan zalako jabetasuna.

Orregaitik, Bizkaitarrak, eurak izan ziran aukera bakarra euki ebenak jauntza ipinteko eta kentzeko.

PASE FORALA ZERGAIK SORTU ZAN?:

Gure ordezeko batzar-kideak antziñatik konturatu ziran, euki genduzan Jaun-errege Gaztelar orreik azpikeriz, Iribilduak iraspenduten asi ziranean,

(3) Apaiz-buru = Abad, o, superior de una colegiata.

Euskalerrria kolonizetan ibilli zirala, eta geiago, gure jauntza 1.379an Gaztela-ko I Juan⁽¹⁾ erregearen eskuetan jausi zanetik.

Gure ordezkariak orregaitik, Arazo Barrieri, Neurri Barriekaz aurre egiten arduratu bear zirala konturatu ziran, eta antziñatik lege-atal lez euki eben Pase Forala sortu eben.

1.406an Gaztela-ko III Enrike Gaxoa⁽²⁾ il zanean, gure jauntza, urte-bi bete-barik euki eban IV Juan-en⁽³⁾ eskuetan jausi zan, eta Katalina ta Fernando beren aita-amaren ordezekoak egiten egon zirala, gure Lege-Biltzarkideak beartu ebazan gure Foru-ai ziñ egien.

Eta Juan berak be, ziñ egin bear eutson adiñekoa biurtu zanean.

Baiña denboraldi oneitan Gaztela-ko erregeak "Pase Foral" a kendu gurean ibillita, Bizkaitarrak

asarratu ziran, eta Jaunak, arrazoia eukiela ikusi ondoren, 1.452an Uztaillaren 21ean Gernika-ko zuaitz-pean egingo zan batzarrean, Bizkaitarrak euki ebezan oiturazko eta aukerazko-legeak idatzi egiezala esan eban:

"Que cualquier carta que el Señor de Vizkaia die-re contra Fuero de Vizcaya, fuere obedecida y no cumplida".

Eta alan idatzi zan Errigoitiko Santa Maria Eleizbarrutian, Foruko leenengo liburuan.

1.526an gure legegilleak, kontu aundiagoa euki eben Foruak barriztu ziranean: "PASE FORALA" ren gora-beran, gure Bizkai-ko Jaunaren ulermenak ez egian zalantzarik euki.

Eta alan diño barriztutako Forua-k bere XIgarren legezko I izen-buruan. Otro si dijeron: "Que habian por Fuero, y ley, y franqueza y libertad que cualqui-

(1) Juan I de Castilla (1.358-1.390). (2) Gaxoa = Enrike III (1.378-1.406) el doliente. (3) Juan II de Castilla (1.405-1.454).

era carta o Provisiòn Real, que el dicho Señor de Vizcaya diere o mandare dar, o proveer, que sea, oser pueda contra las Leyes o Fueros de Vizcaya, directe o indirecte, que sea obedecida y no cumplida”.

Bizkaitarrek, euren lege-gintzaren iraspenak era orreitan oiñarritzen ebezalako, mende-gabetasunaren jazarraldiak aurrera eroateko eskubide osoagaz agertu ziran.

Beste aldetik, Isabel eta Fernando katolikoak gure Foruekaz egin ebena ikusi bear dogu, ortik aurrera Austriatar guztiekaz egin zanaren adierazpena dako, eta gure Foru-Jauntzagaz 1.876ko urterarte irauteko.

25gn. JAUNAK, ISABEL ta FERNANDO KATOLIKUAK:

1.469an Urrilla-ren 9an, Gaztela-ko I Isabel⁽⁴⁾ eta Aragoi-ko II Fernando⁽⁵⁾ Balladolid-en ezkondu ziran.

1.473an Irailla-ren 15ean Bizkaitarrek, Gaztela-ko I Isabel eta Aragoi-ko II Fernando-ri, eskutitz bat bialdu eutsen esanez: IV Enrike-ren zintzotasunetik kanpo egon zirala, ezer ez ebalako jakin gura, euri emoneko itzagaz, maltzurtasunezko jokoan ibiltezan gizonarekaz.

Eta euren zintzotasunera aldatzen zirala egiztatze-ko: Lenago danak ilko zirala, eta bizirik geratzen ziranak lur onetatik alde egingo ebela, euren agindupetik kanpo geratu baiño len, esanda.

1.473an Urrilla-ren 14an, IV Enrike il orduko, I Isabel-ek Bizkaitarrai eskutitz-bat bialdu eutsen, Bizkai-ko Foru-Legearen askatasunak baieztatzen ebanak.

1.474an Abendua-ren 11n il zan IV Enrike, I Isabel-en ugaz-neba.

1.474an Abendua-ren 12an, IV Enrike-ren il-otoizketak egin ziran.

Eta 1.474ko Abendua-ren 13an, Fernando Aragoi-en egoala eta Isabel Segobia-ra joanda, gortearen aginduz⁽¹⁾, bertan izendatu eben Gaztela-ko erregiña.

1.475ean Portugal eta Frantzia-ren aurka egin ebezan borroketan, an egon ziran Bizkaitarrak beti lez, Isabel ta Fernando-ri laguntzen.

1.475ean Irailla-ren 20an Burgos-etik Fernando-k, irain-ordeko⁽²⁾ agiri bat bialdu eutsen Bizkaitarrai, IV Enrike-k Judaseko⁽³⁾ izenagaz zelakotu ebazalako. Emen, ez ete dogu Franko gogoratu bear?.

Eta emendik aurrera Fernando ta Isabel-ek, bialtzen ebezan eskutitz, agiri, norberaren agiri, lege

(4) Gaztela-ko I Isabel 1.451-1.504. (5) Aragoi-ko II Fernando 1.452-1.516.

(1) Ekintza orregaz, zarratu egiten ebazalako Aragoi-ko II Fernando eta Juana “La Beltraneja”ren eztaibadak Gaztelako erregetzaren eskubiderako. II Fernando bera be, Gaztelako erregetzaren odoletik etorten zalako, eta Aragoien neskak, debekatuta euki ebalako erregetzara igoten. (2) Irain-ordeko eskutitza = carta de desagravio. (3) Judaseko izena = traidores.

berezietan, eta albalaeko⁽⁴⁾ idazkiaren buruetan: “Muy Noble è Muy Leal Condado” ipiñi egiazala agindu eben. Ori ta geiagoren merezimenduak daukiezelako Bizkaitarrak.

Fernando-k au esanda urrengo egunean, Bilbako Iribildua: “Muy Noble y Muy Leal” izendatu eban.

1.475an Uztailla-ren 7an, errege katolikoak Tordesillas-etik agindu eben, Bizkaitarrak euren erritik-kanpoko serbitzura joan bear izan ebenean, eurak Foruak agintzen eban lez egin bear ebela, au da, erritik urten orduko soldatak ordaindu.

1.475an Uztailla-ren 27an Toedesillas-etik, errege katolikoak beste agindu bat emonda: Bizkaia ta Enkarterriko mariñelak, ez egiezala euren serbitzuak lurrean egitera beartu, Foru-Legeak debekatu egiten ebalako.

1.476an Uztailla-ren 20an Fernando Bilbo-ra etorri zan Foruai ziñez itz-emoteko Isabel-en orde, eta Bilbao-ko atean ziñ eginda, Larrabetzu-ko San Emeterio ta Zeledon ziñ-egiteko Eleiza-ra joan ziran.

Eta 1.476ko Uztailla-ren 30ean Gernika-ra elduta, Bizkaitarrak, Antigua-ko Santa Mariaren eleizan egon zirala, Fuegoak ziñ egiazala eskatu eutsen, eta Fernando-k orretarako etorri zala erantzun ondoren, erregeñagaitik-be ziñ egiten ebala, Bizkaitarrak berari emon dautseen laguntzagaitik ezkerdun dalako, eta sekula ez eutsela ertsitu edo estutuko eta gitxiago Fuegoak autsi, ezereztu edo oinkatuko esan eutsen.

Bizkaitarrak orren ostean, umajea oiturazkoa zandlez, Fernando, Gernika-ko Zuaizt-pean dagon arrizko alkian ezarrita, beren eskuak muinkatu ebezan.

Eta askenez, Bermio-n ziñ egin eban.

1.476an Irailla-ren 25ean, Fernando-k agindu eban, Bizkaitarrak ezin dirala baitu edo atxilotu, errikoen artean eukiten ebazan ordaindubako zorrrak gaitik.

-Euskal-Berbea, egiaren aintzakotzat euki ebalako?. Gaur eta beti, Orejatar Martzeliño-k bardin esan dau.

(4) *Albalaeko* = *cédulas reales*.

1.474ko Abendua-ren 13an Isabel katolikea erre-giña izendatu orduko euki eban lenengo alaba, Isabel izendatu ebana, eta Portugale-ko erregeagaz ezkondu 1.498an il zana.

Bigarrena mutilla izan zan, Juan-en izena ipiñi eutsoena, eta 1.497an Urrilla-ren 4an il zana.

Irugarrena Juana izan zan Zoroa deitzen jakona, Alemania-ko Kaizarren seme Felipe Ederragaz ezkondu.

Laugarrena, Maria, Isabel bere aizta il zanean, Portugal-eko errege bere koñatua zanagaz ezkondu ebana.

Eta bostgarrena Katalina, Ingalaterra-ko Printze Arturo-gaz ezkondu zana, eta alargunduta, onen anai VIII Errike-gaz ezkondu zana.

1.483an Irailla-ren 5ean, Isabel-be Bilbo-ra etorri zan, eta Tenderia-ko ateetan Fuegoai ziñ emon eutsen.

1.483ko Irailla-ren 8an Isabel, Portugalete-ra joanda, Otxoa ta Ortiz de Montellano etxean, ostera Fuegoak zindu ebazan.

1.483ko Irailla-ren 16an Larrabetzu-ko San Eme-terio ta Zeledonioren eleizan ziñ ebezan Fuegoak. Eta Irailla-ren 17an Euskaldunentzat Saindua dan Gernika-ko Zuaitz-pean.

I Isabel Durango-ra joan zan, eta bertan Tabira, Durango, Elorrio eta Ermu-ko Iribilduaren Foru Legeari be ziñ emon eutsezan, eta erriaren bost-giltzak artuta, Durango-ko Santa Maria Eleizan amaitu eban ziñ egiteari.

Emendik aurrera eta nai-ta 1.526ko idatzita-ko Foru-Lege barriaren II gaiak alan eskatu, Bizkai-ra ez zan etorri Gaztela-ko erregerik ziñ egitera, goian esandoten lez, eskutitz-bidez bete egiten ziralako oiturazko arau orreik, gero Bizkaitarrak Gernika-ko Batzarrean irakurrita baieztan zana.

1.504an Azaroa-ren 26an, 53 urte euki ebazala Medina del Kanpo-n il zan Isabel. Eta Bizkaia-n bere eriotzaren elizkariak eginda, Gernika-n Juana eta Felipe-ren jauntza baieztu zan.

Taket-arteko ondorio labur-bat.

Isabel-en Andre-Jauntzan ikusten dogu, nai-ta denbora borrokatsuak izan, itzarmen bidez bata bestearen beartasunean, gure Foru-Legeak indartu egin zirala, Bizkaitarrak eta erregeak zentzun andiko leialtasunean jokatu ebelako.

Denbora iltzaille oneitan, Euskaldunak itzarmenekoak beti-lez izan ziran, eta ikusi dogun lez, Gaztelar erregeak euren larritasunagaitik, Bizkaitarren arremanakaz lotsa aundia euki bear ebela, oartuta egon zirala. Lurretik euren leialtasun-bidez laguntza aundia euki ebala eta ez gitxiago mariñel eta itsas-ontzi egilletasunean oso trebeak izan ziralako.

Emendik aurrera baiña, bolbora edo lerrauts-gintzaren⁽¹⁾ obetzeak ekarri eben izkillu ta kañoi-gintzagaz, Gaztelar erregeak gero ta indar geiagagaz arrotuten asi-ta, eta bide batez

325ean Nizea-tik asmatuta etorten zan azpikerizko dogma-arauden mendekotasun orregaz, itzarmeneko ekandutik urruntzen joan ziran, edo ardura gitxiago eukiten bai beintzat.

Gaztelar gorteakoak maltzur-zitalkeri gogorrean asita, itzarmenaren zentzunezko aztarnak naastuten asi ziralako, nai-ta Euskaldunakaz oraindiño eta gero ikusiko dogun lez Austriatar guztiakaz VIIIn Fernando-rarte, emoneko ziñ-itzak lotsa aundian zaindu.

Emendik, Frantzia-n egin zan 1.789ko Iraultzara eltzen gara, eta ikusten dogun lez euskaldunak zazpi luraldetan murriztuta geratu giñan, baiña Nortasunaren Askatasunetik ezer galdu barik, Euskaldunen Aberria Euskadi dalako.

Eta emendik aurrera ikusten dogu, Europa-n nortzuk eta zeri asi ziran “Nazioa”ren izena aitatzen eta zer gure eben espainolak “Nacional katolicismo” orregaz.

Atutxatar Paul
Zornotzan 2.011n Epaillaren 15ean

(1) Lerrauts-gintzaren = fabricaciòn de la polvora.